

POVIJESNO – SOCIJALNA OBILJEŽJA ROMA U HRVATSKOJ

Neven HRVATIĆ
Filozofski fakultet, Zagreb

Suzana IVANČIĆ
Romska odgojna zajednica – interkulturalna udruga, Zagreb

UDK: 323.15(497.5=914.99)
Pregledni rad

Primljeno: 19. 1. 2000.

Romi u Hrvatskoj su povijesna autohtona manjina s jasno određenim odrednicama etničkog identiteta i posebnostima kulturnih, umjetničkih i tradicijskih postignuća. Rezultati znanstveno-istraživačkog projekta *Društveni i razvojni položaj Roma u Hrvatskoj*, u realizaciji Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar iz Zagreba (1998. – 1999.), kroz povijesnu su analizu seoba Roma ukazali na specifičan sociokulturni položaj Roma u Hrvatskoj u prošlosti (prvo spominjanje u Dubrovniku 1362. godine) do danas. Način života i migracije Roma, iako imaju neke komparativne prednosti (dinamika, adaptabilnost, povezanost radne i životne zajednice), često su opterećeni procesima izolacije i asimilacije u širem i užem okružju. Romske (plemenske) skupine koje su živjele selilačkim životom ili u izoliranim naseljima u većoj su mjeri uspjele sačuvati etnički identitet. Iskazani nerazmjer između broja Roma u popisu stanovništva i stvarnog broja karakterističan je za europski (i hrvatski) društveni kontekst. Nacionalna zajednica Roma u Hrvatskoj (6 695 Roma prema podacima iz popisa 1991. godine) nije do kraja formirana, što je uvjetovano i raspršenošću Roma na cijelom području Republike Hrvatske, ali i posebnostima uvjetovanim pripadnošću različitim plemenskim skupinama, vjerama, gospodarskom statusu, vrstama zanimanja i dijalektu romskog je-zika, a prema boljem razumijevanju i poštovanju romske kulture od neroma.

Requests for reprints should be sent to Neven Hrvatić,
Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju, Lučićeva 3,
10000 Zagreb, Croatia.
E-mail: nhrvatic@ffzg.hr

POLAZIŠTA

251

Znanstveno-istraživački projekt *Društveni i razvojni položaj Roma u Hrvatskoj* koji je, na poticaj romskih udruga, realizirao Institut društvenih znanosti Ivo Pilar iz Zagreba (1998. –

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 2-3 (46-47),
STR. 251-266

HRVATIĆ, N., IVANČIĆ, S.:
POVIJESNO...

1999.), prvi je sustavniji i sveobuhvatniji pokušaj prilaženja povijesti, tradiciji i običajima, socio-kulturnom položaju, odgoju i izobrazbi Roma u Hrvatskoj na prijelazu stoljeća. Prva faza projekta ukazala je, u monografskom pristupu, na potrebu kontinuiranog pristupa romskoj problematici u Hrvatskoj koja je do razdoblja demokratskih promjena bila sustavno zanemarivana.

Romi su neobičan narod (s europskog civilizacijskog gledišta), no jasno određena etnička cjelina koja je, u više od tisuću godina seoba zadržala osebujnu kulturu i način života. Iako žive zajedno s drugim narodima, o Romima se malo zna, možda ih se bojimo ili im prilazimo s predrasudama kao prosjacima, skitnicama, ljudima drukčijim od nas.

Prihvaćajući Rome kao sastavni dio svjetske zajednice naroda, a ne kao etnološku neobičnost, možemo uočiti bogatstvo kulturnih, umjetničkih i tradicijskih postignuća. Njihov ustavno-pravni položaj u svijetu izjednačen je sa statusom drugih nacionalnih manjina, iako se proces prikrivene diskriminacije nije posve zaustavio ni nakon monogobrojnih stradanja koja su kulminirala tijekom II. svjetskog rata. Romski narod pronalazi svoje mjesto u zajednici europskih naroda (gdje živi najveći broj Roma izvan Indije) i u svijetu. Romi su "preživjeli"¹ zahvaljujući na prvi pogled suprotnim osobinama: habitusu – moći prilagođavanja i postojanom očuvanju vlastitog identiteta.

Prateći tijek seoba, pratimo povijesni kontinuitet stvaralaštva, na svim područjima, koje je Rome karakteriziralo, a označava ih i danas.

PODRIJETLO I SEOBE ROMA

Skromni su povijesni izvori koji eksplicite govore o podrijetlu i početku seoba Roma. Sve do XVIII., pa i XIX. stoljeća kružile su različite hipoteze o postojbini romskog naroda i razlozima pokretanja migracijskih procesa. I Romi su trajnom izoliranošću od okružja i različitim preuzetim elementima jezika, folkloru, običajima i legendi pridonosili nekonzistentnom pristupu među znanstvenicima koji su se bavili pitanjem njihova podrijetla. Zabilježene legende ipak imaju neke zajedničke osnove. U dvije najilustrativnije Romi, koji žive u Indiji, kreću pod prisilom rata² iz svoje domovine i nagoviješta im se lutanje Zemljom (Đurić, 1988., 13). Do sličnog zaključka dolazi i indijski antropolog dr. V. Bhalla s Panjab University (Indija), navodeći kako su početni temeljni pokretači romskih migracija bili: vanjske vojne invazije i unutarnji socijalni sustav kasti nazvan "Verna". Prema povijesnim i lingvističkim studijama, posebno E. Miklošića (1872. – 1881.), a na osnovi analize glasovnog sustava može se zaključiti kako Romi potječu iz sjeverozapadne Indije (Dardistan, Kafiristan), područja oko rijeke

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 2-3 (46-47),
STR. 251-266

HRVATIĆ, N., IVANČIĆ, S.:
POVIJESNO...

Gangesa (Bartos, 1994., 13). Prvi pisani dokument koji se odnosi na Rome, zapravo početak seoba, je djelo perzijskog pjevnika Firduzija koji opisuje kako je šah Bahram-Gur oko 420. godine pozvao 12 000 glazbenika Lura (Roma), dodijelio im zemlju, žito i blago uz obvezu zabavljanja njegova naroda. Budući da su zanemarili zemlju, šah se nakon prve godine naljutio i poslao Lure neka putuju po zemlji i žive od pjevanja i sviranja (Jovanović, 1993., 12). I arapski povjesničar Hamza potvrđuje navode Firduzija, što upućuje na to kako su Romi potomci plemena Lura koji su se uz pjevanje i sviranje bavili kovačkim i zlatarskim obrtima (Lindra, 1995., 21). Mali je broj dokumenata u kojima se do tisućite godine spominju Romi, osim manje važnog podatka o ratovima kalifa Motassina iz 834. godine, gdje su kao stanovnici pojasa laguna između Bassoraha i Bagdada spomenuti Cigani.³ Sva ostala istraživanja temelje se na analizi jezika *romani chiba* (hipoteza Martina Blocka prema kojoj broj stranih riječi koje su Romi preuzeli odgovara dužini njihova boravka u pojedinim zemljama). Prema povijesno-lingvističkoj rekonstrukciji, migracije Roma odvijale su se tijekom stoljeća od Indije, preko Afganistana, Perzije, a kod Kaspijskog jezera plemena se dijele tako da sjeverna skupina kreće prema Armeniji (kasnije Rusiji), a južna se kreće uz tokove Eufrata i Tigrisa. Dio plemena južne skupine kretao se u smjeru Sirije, Egipta (vjerojatno uz sjeverozapadnu Afriku preko Gibraltara u Španjolsku – Gitani), a najveći dio romskih plemena preko Turske prelazi Bospor i dolazi u Europu (Clébert, 1967., 32-34). U vremenu od X. do XIV. stoljeća Romi se zadržavaju u Turskoj i Grčkoj, 1100. godine opisuje se dolazak skupine Atsiganosa ili Atsinkanosa na planinu Atos u Grčkoj, a 1322. godine francuski redovnik Simon Simeonis opisuje skupinu Roma na otoku Kreti, dok su 1346. oni na Krfu (Liégeois, 1987., 13-14). Polovicom XIV. stoljeća (1362.) Romi se već spominju u Dubrovniku. U Zagrebu se 1373. godine spominje skupina Roma trgovaca i mesara. Tijekom druge polovice XIV. stoljeća stalno se naseljavaju na području Hrvatske. Ako želimo točno vremenski odrediti dinamiku romske disperzije u Europi, moramo se zadržati na dokumentima u kojima su oni prvi put spomenuti. Jasno je kako su Romi morali stići ranije, nakon što je vlast imala potrebu spomenuti ih, obično kao sudionike nekog važnijeg događaja. Kronološki slijed dolaska Roma u europske zemlje pokazuje brojnost romskih skupina, često sudjelovanje u nedopuštenim poslovima, ali i uvažavanje činjenice kako su Romi tu i kako žive kao stanovnici određene države (područja). Povijesni izvori navode kako su 1399. godine došli u Češku (Jules Block), a između 1407. i 1416. kronike navode prve Rome u Njemačkoj (Windstedt) koji su vjerojatno stigli slijedeći tok

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 2-3 (46-47),
STR. 251-266

HRVATIĆ, N., IVANČIĆ, S.:
POVIJESNO...

Dunava. Opisi govore kako su Romi tamne puti, kreću se pješice ili jašući, a u dugim karavanama bila su prenatrpana kola u kojima su žene i djeca. Većina romskih skupina već na početku XV. stoljeća ima propusnice s preporukom – pokroviteljska pisma *litteras promotorias*, kao pismo ugarskog kralja Sigismunda⁴ iz 1423. godine koje pokazuje kako su Romi imali određen pravni dignitet, svoje starješine različitih naziva – vojvoda, grof, kapetan i sudsku vlast nad suplemenici. Kasniji težak položaj, obespravljenost i stradanja Roma (sve do danas) daleko su od razine prava koja im se daje pokroviteljskim pismima. To je vrijeme kada se Romi šire po cijeloj Europi: 1419. godine dolazi romska skupina u Francusku (Châtillon-en-Dombes), a 1427. *Le Journal d' un Bourgeois de Paris* opisuje dolazak Roma u Paris. U Italiju, u Bolognu, romski vojvoda od Egipta André dovodi skupinu od stotinjak Roma 18. srpnja 1422. Zabilježeno je kako su bili mršavi i crnoputi, žene su gatale, a na ušima nosile kolutove i uopće puno nakita. Učestale su i krađe nakon njihova dolaska. Tijekom XV. stoljeća Romi su se već posve raširili Europom. Već 1430. godine dolaze u Englesku gdje ih nazivaju Gypsi, prema tadašnjem običaju i uvjerenju kako potječu iz Egipta. U Španjolskoj se Romi spominju 1447. godine (Barcelona – *Annales de Cataluna*), a Gitani koji su došli iz sjeverne Afrike 1452.

Nakon što su Romi 1501. stigli u Rusiju, 1505. u Škotsku, a 1512. u Švedsku, može se reći kako su se raspršili po cijeloj Europi (Liégeois, 1994., 17-21).

Narod kojemu su seobe dio života i način preživljavanja nije mogao, nakon dolaska u Europu i susreta s drukčijom kulturom, bitno izmijeniti višestoljetne navike i tradiciju. Migracijski procesi se nastavljaju, iako se javljaju pokušaji sprečavanja ili barem ograničavanja. Novi narod koji je stigao u Europi su različito nazivali (što je često izazivalo nesporazume), ali i različito prihvaćali. Nastanak pojedinih naziva ima svoju povijesno-lingvističku osnovu. Najčešće ime koje se rabilo od razdoblja doseljenja do danas je Cigani, s brojnim varijacijama: *Tsigane* (Francuska), *Zigeuner* (Njemačka), *Zincali* (Španjolska), *Tigani* (Rumunjska), *Ciganos* (Portugal), *Ciganyok* (Mađarska), *Zingari* (Italija), *Ciganas* (Litva)... Postoji više hipoteza o postanku imena *Cigani*. Prema jednoj, naziv je nastao iz imena *athingani*, kršćanske heretičke sekte iz Bizanta kojoj su pripisivani slični magijski obredi kao u Roma, a druga se odnosi na perzijsku riječ *asinkar*, sa značenjem kovač (Uhlik, 1957.). Naziv "Cigani", ako izuzmemo pejorativno značenje, može biti povijesno-lingvistički korektan. Druga skupina naziva vezana je uz navodno egipatsko podrijetlo Roma (zbog zadržavanja Roma tijekom seoba u Egiptu), tako da se u Engleskoj zadržao naziv *Gypsi*, u Španjolskoj *Gitans*, srednjovjekovnom Dubrovniku *Jeđupak* te *Egiftos* (Grčka) i *Evgit* (Alban-

ija). Za pripadnike romskog naroda rabe se i nazivi pojedinih plemenskih skupina kao *Sinti*, *Kalderaši*, *Arlije*, *Lovari*, *Bjaši...*, što je moglo jasnije odrediti specifičnosti kao: temeljno zanimanje, jezične (dijalektalne) razlike ili pripadnost određenom području (državi, regiji) (Barthélémy, 1988.).

Naziv "Romi" može biti standardan, jer potječe iz *romani chiba* (pl. Roma) i znači čovjek, konvencijom se rabi u službenoj terminologiji u Europi i Indiji, a prihvatile su ga međunarodne i nacionalne asocijacije Roma u svijetu.

NAČIN ŽIVOTA I MIGRACIJE ROMA

Romski je narod sve do danas zadržao temeljne oznake načina života s početka seoba. Postojanje manjih razlika između pojedinih plemenskih skupina ukazuje na zajedničke karakteristike socijalnih relacija. Način života Roma skup je osebnog pristupa, stila izgrađenog u stalnom sukobu između izolacije i asimilacije. Život u skupini značio je za Rome stvarnu socijalnu, gospodarsku i psihičku sigurnost, bez obzira na nizak dostignuti životni standard. Nezavisnost od socijalnog konteksta uvjetovala je uzajamnu solidarnost unutar skupina, no i globalni opozicijski stav prema vanjskim čimbenicima (lokalno pučanstvo, okružje). Ovakav način života, tipičan za Indiju, pokazao se kao teško prihvatljiv za Europljane koji su od dolaska Roma željeli ili ih protjerati ili prilagoditi uobičajenom sjedilačkom načinu života, negdje na rubu sela i gradova. Romi danas žive kao "starosjedioci" u stalnim naseljima, kao polunomadi koji privremeno zimuju ili kao nomadi u čergi. Naselja poprimaju urbaniziraniji oblik, ali jedan dio nije se promijenio stoljećima.⁵ Migracije, kao globalni svjetski proces, karakteristične su i za Rome i formiranje njihova stila života. Apsurdan je položaj nekih romskih skupina koje su toliko siromašne da im neimaština onemogućuje priključivanje selilačkim pokretima, tako da ostaju zaboravljene, iako su migracije temelj njihova života.

Nomadski stil života nije za Rome samo stvarnost, nego i stanje duha, što uvjetuje i mnoge komparativne prednosti: mogućnost različitog izbora i obavljanja poslova, prostornu mobilnost – dinamiku, adaptibilnost, povezanost u radnu i životnu zajednicu.

Osnovni problem u socijalnoj emancipaciji, nacionalnoj i kulturnoj afirmaciji Roma nije u postojanju nepremostivih razlika ili njihovoj rigidnosti. Problem Roma je zapravo problem neroma i njihova shvaćanja i prihvaćanja Roma kakvi oni jesu, a ne kakvi bismo "mi" željeli da budu.

ROMI U HRVATSKOJ U PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI

Romi su nastanjeni na području Republike Hrvatske više od šest stoljeća. Prvi pisani dokument u kojem se spominju Romi potječe iz 1362. godine iz Dubrovnika.⁶ Desetak godina kasnije

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 2-3 (46-47),
STR. 251-266

HRVATIĆ, N., IVANČIĆ, S.:
POVIJESNO...

(1373. godine) Romi se spominju u Zagrebu, kako navodi J.K. Tkalčić u *Povijestnoj spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba* iz 1885. godine. Prvi hrvatski Romi dolaze kao dio najbrojnije skupine koja je u Europu pristigla u razdoblju od X. do XIV. stoljeća preko Male Azije i jugoistočne Europe. Jedan od razloga doseljenja je i turska ekspanzija nakon bitke kod Galipolja, kada se Romi od 1354. godine vjerojatno sklanjaju ispred turskih pohoda i u Hrvatsku. U Zagrebu su trgovci, krojači i mesari (obitelj Franciskus), a u Dubrovniku žive u Gružu i već krajem XIV. i u XV. stoljeću formiraju srodničke udruge (Dimitra, Olivera) koje se bave tradicionalnim romskim obrtima i glazbom (Petrović, 1975.). U srednjem je vijeku (podaci postoje samo za Dubrovnik – oko 130 i Zagreb – oko 50 Roma) romsko stanovništvo vezano uz gradove. U Puli 1497. djeluje svećenik Dominik Ciganin, a 1500. godine Romi se spominju u predgrađu Šibenika. Dio ih je u to vrijeme pripadao nižem ili srednjem gradskom sloju te kao ravnopravna skupina žive zajedno s ostalim stanovništvom, a prema *litteras promotorias* i selilačke skupine Roma dobivaju pravo na svojeg poglavara i nezavisno rješavanje sporova unutar plemena (Petrović, 1976.). O realnom broju i položaju Roma u Hrvatskoj tijekom XVI. i XVII. stoljeća podataka je vrlo malo, no njima se nastoji ograničiti kretanje, a i optužuju ih za nezakonite djelatnosti, krađe, prevare, svađe i sukobe. U Međimurju se Romi prvi put spominju 1688. godine, kad je u Legradu (tada administrativnom dijelu Međimurja) kršteno dijete "ciganskog" vojvode Ivana, dok u XVIII. stoljeću međimurski feudinci dopuštaju doseljavanje Roma – Koritara (Taradi, 1990., 27-28). Položaj Roma na području austrijskog carstva u XVIII. stoljeću određen je uredbama carice Marije Terezije iz 1761. i 1767. godine te uredbom cara Josipa II. iz 1783. (a odnose se i na područje Hrvatske koje je bilo u sastavu carevine Austrije). Uredba iz 1761. godine regulira prava i dužnosti Roma, a druga određuje Romima predavanje vlastite djece lokalnom pučanstvu na čuvanje i odgoj, vojnu obvezu za Rome starije od 16 godina te strogu zabranu čergarenja, skitnje, svakog nomadskog kretanja. Uredba cara Josipa II. iz 1783. godine jasnije govori o ustroju svakodnevnog života Roma: zabrana nomadskog seljenja (osim na sajmove), obvezatno prihvaćanje nošnje sela, službeni jezik, jedno osobno ime i prezime i kućni brojevi u naseljima. Daje im se pravo bavljenja kovačkim obrtom te organiziranom glazbom. Romima se zabranjuje prosjačenje, međusobne ženidbe, a napuštena djeca čergara moraju se zbrinuti kao siročad (Matasović, 1928.). Statistički podaci o broju Roma krajem XVIII. stoljeća u slavonskim i srijemskim županijama (1323 Roma – 1781. godine, 1220 Roma – 1782. godine i 657 Roma – 1783. godine) potvrđuju kako Romi nisu napu-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 2-3 (46-47),
STR. 251-266

HRVATIĆ, N., IVANČIĆ, S.:
POVIJESNO...

stili selilački način života. Nakon 1783. godine ne-ma podataka o popisu Roma. Velike romske skupine dolaze u Hrvatsku u XIX. stoljeću iz Rumunjske (1855. ukinuto je "ropstvo" Roma u Rumunjskoj). Pripadali su romskoj skupini Koritara, obrađuju drvo, a naseljavaju područje Međimurja i Podravine. Za razliku od autohtonih Roma (koji govore *romani chib*) govore *ljimba d bjaš*, jedan od rumunjskih dijalekata (*Vlax*-dijalekti) romani chiba, te uz već prisutne Kalderaše i Lovare čine jezgru današnjeg romskog pučanstva u Hrvatskoj (Hrvatić, 1994.).

Romi su autohtona nacionalna manjina, no budući da su živjeli pojedinačno u gradovima (Dubrovnik, Zagreb, Šibenik...) i brzo se integrirali u srednjovjekovni život, obavljajući za ostalo pučanstvo korisne obrtničke poslove, već za stotinjak godina gube osnovne romske karakteristike – ne govore romski jezik, napuštaju izvorne običaje, gotovo "nestaju". Romi su nakon dolaska u Hrvatsku dobro primljeni i uspješno se prilagodili situaciji na koju su naišli, no to je uvjetovalo i proces asimilacije osobnim imenima i prihvaćanjem života okružja. Prve romske skupine koje su došle u Hrvatsku nisu se održale kao zasebna zajednica (u nekoliko stoljeća ne ističe se u povijesnim izvorima romska etnička oznaka), a sličan proces karakterističan je i danas u urbanim sredinama i mjestima u kojima Romi žive u boljim životnim uvjetima. Romske skupine koje su živjele u izoliranim naseljima, stalnim nomadskim životom uspjele su sačuvati svoj etnički identitet. Jedan od razloga nerazmjera broja Roma prema službenom popisu pučanstva, stvarnog broja i procjena uvjetovan je asimilacijskim procesima koji su i za Hrvatsku karakteristični od prvih dolazaka Roma do danas. Za dio Roma u Hrvatskoj nije danas primarno očuvanje nacionalnog identiteta, već njegovo ponovno oblikovanje.

NACIONALNA ZAJEDNICA ROMA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Formiranje romske nacionalne zajednice trajan je proces kojem je jedno od ishodišta i utvrđivanje točnog broja Roma u Hrvatskoj. Rezultati službenog popisa stanovništva mogu biti tek polazište za dalje istraživanje. U europskim zemljama situacija je identična, službeni statistički podaci i procjene se znatno razlikuju. U slučaju Roma rabe se različiti pomoćni načini u prikazu broja i prostornoj rasprostranjenosti. Ako usporedimo kretanje broja Roma u odnosu na neke druge autohtone nacionalne manjine u Hrvatskoj (za koje je karakterističan trend smanjivanja broja /Tablica 1 A, Tablica 1 B/), tijekom posljednjih šest popisa stanovništva broj Roma se povećavao, osim 1961. godine.

Nacionalna manjina	Broj stanovnika					
	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
Česi	28 991	25 967	23 391	19 001	15 061	13 086
Mađari	51 399	47 725	42 347	35 488	25 439	22 355
Romi	405	1 261	313	1 257	3 858	6 695
Rusini	6 397	5 980	6 290	3 728	3 321	3 253
Slovaci	10 097	9 570	8 182	6 482	6 533	5 606
Talijani	76 093	37 565	21 103	17 433	11 661	21 303
Ukrajinci	-*	-	-	2 793	2 515	2 494

* Ukrajinci su do popisa stanovništva 1971. godine bili uključeni u Rusine.

Nacionalna manjina	Indeks					
	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
Česi	100	89,65	80,68	65,54	51,95	45,14
Mađari	100	92,85	82,39	69,04	49,49	43,49
Romi	100	311,36	77,28	310,37	925,59	1653,08
Rusini i Ukrajinci*	100	93,48	98,38	101,94	91,23	89,84
Slovaci	100	94,78	81,03	64,19	64,70	55,52
Talijani	100	49,37	27,73	22,91	15,32	28,00

* Ukrajinci su do popisa stanovništva 1971. godine bili uključeni u Rusine – u tablici 1b naveden je zajednički indeks.

***: (1992.), *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava. Dokumentacija 881.*, Zagreb, Republički zavod za statistiku.

📊 TABLICA 1A
Odnos broja Roma i drugih autohtonih nacionalnih manjina 1948.-1991.

📊 TABLICA 1B
Indeksi broja Roma i drugih autohtonih nacionalnih manjina 1948.-1991.
(Baza: 1948 = 100)

Posljednja veća doseljenja Roma u Hrvatsku, vezana uz razdoblje prije dvadesetak godina do danas, kada dolaze skupine Arlija, Gurbeta i Čergara, s Kosova (894), Bosne i Hercegovine (421), Srbije (202) i Makedonije (178), koji danas čine uglavnom gradsko stanovništvo (Zagreb, Rijeka, Pula...). Ukupno je doselilo 1 888 Roma, dok je još 1 180 selilo unutar Hrvatske.

Iako je broj Roma prema popisima pučanstva u razdoblju od 1948. do 1991. rastao, sukladno situaciji u Europi (procjene se kreću od 7 do 8,5 milijuna Roma), može se pretpostaviti kako je i u Hrvatskoj broj Roma znatno veći od broja utvrđenog popisom.

Za pokretanje sustavnih aktivnosti na rješavanju problema Roma u Hrvatskoj, uz poznavanje apsolutnog broja, važno je poznavati raspršenost pojedinih romskih skupina na cijelom području države. Broj Roma u Hrvatskoj (6 695) razlikuje se od broja stanovništva (po županijama) kojima je romski jezik – materinski (7 657) – (Tablica 2), što ukazuje na to kako i sami Romi nemaju jasne kriterije i razvijen osjećaj pripadnosti svojoj nacionalnoj zajednici. Prema podacima iz popisa stanovništva 1991. godine, u gradovima je živjelo 3 367

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 2-3 (46-47),
STR. 251-266

HRVATIĆ, N., IVANČIĆ, S.:
POVIJESNO...

● **TABLICA 2**
Broj Roma po
županijama i
stanovništvo prema
romskom
materinskom jeziku

Roma, a u ostalim naseljima 3 328.7 Podaci iz popisa stanovništva dosta se razlikuju od procjena Saveza udruženja Roma Hrvatske u kojima se broj Roma u Hrvatskoj kreće od 60 do 150 tisuća (Bogdan, 1994., 4), dok procjene Vijeća Europe iz 1994. godine govore o 30 do 40 tisuća Roma u Hrvatskoj (Liégeois, 1994., 34).

Romi su prostorno stacionirani (raspršeni) na gotovo cijelom području Republike Hrvatske, a posebnosti (uvjetovane pripadnošću različitim plemenskim skupinama, vjerama, gospodarskom statusu, vrstama zanimanja, dijalektu romskog jezika) su evidentne. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, samo je 51 posto Roma u Hrvatskoj starosjedilaca (3410), dok su ostali doselili. Samo u razdoblju od 1986. do 1991. doselilo je u Hrvatsku čak 1002 Roma. Struktura romskog stanovništva, već iz ovog podatka, odražava različitosti, ako i zanemarimo činjenicu o znatnom broju koji je selio unutar Hrvatske (1180), kao jedne od sastavnica načina života (Tablica 3).

Županija	Broj Roma	Postotak (od ukupnog stanovništva županije)	Materinski romski jezik
Zagrebačka – Zagreb	1.122	0,12	1.398
Krapinsko-zagorska	2	0,00	-
Sisačko-moslavačka	315	0,11	366
Karlovačka	16	0,01	9
Varaždinska	333	0,18	338
Koprivničko-križevačka	204	0,16	225
Bjelovarsko-bilogorska	144	0,10	148
Primorsko-goranska	504	0,16	505
Ličko-senjska	26	0,04	5
Virovitičko-podravna	86	0,08	82
Požeško-slavonska	7	0,01	19
Brodsko-posavska	223	0,13	280
Zadarsko-kninska	46	0,02	43
Osječko-baranjska	775	0,23	908
Šibenska	26	0,02	11
Vukovarsko-srijemska	265	0,11	333
Splitsko-dalmatinska	39	0,01	48
Istarska	637	0,31	639
Dubrovačko-neretvanska	5	0,00	4
Međimurska	1 920	1,60	2 296
<i>Ukupno – Hrvatska</i>	<i>6 695</i>	<i>0,14</i>	<i>7 657</i>

***, (1994.), *Statistički ljetopis hrvatskih županija*, Zagreb, Državni zavod za statistiku.

Uz podatke o strukturi romskog stanovništva, indikativan je podatak o većem broju djece u obitelji, što može utjecati na socijalni status. Tako, prema podacima Državnog zavoda za statistiku, u Hrvatskoj ima 313 romskih obitelji s četiri do devetero djece, 71 s desetero i više djece.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 2-3 (46-47),
STR. 251-266

HRVATIĆ, N., IVANČIĆ, S.:
POVIJESNO...

➔ TABLICA 3
Struktura
romskog pučanstva
1991. godine

Kategorija romskog stanovništva	N	%
Starosjedioci	3 410	50,93
Selili unutar Hrvatske	1 180	17,62
Doselili – ukupno	1 842	27,51
Bosna i Hercegovina	421	6,29
Crna Gora	19	0,28
Kosovo	894	13,35
Makedonija	178	2,66
Slovenija	31	0,46
Srbija	202	3,02
Vojvodina	77	1,15
Ostale države	20	0,30
Nepoznato	46	0,69
Na radu u inozemstvu	217	3,24
<i>Romi – Republika Hrvatska</i>	<i>6 695</i>	<i>100</i>

***: (1995.), *Statistički ljetopis 1995., Dokumentacija 225*, Zagreb, Državni zavod za statistiku

Sredina šezdesetih godina je razdoblje u kojem se intenzivnije počinje utvrđivati težak socijalni položaj Roma u Hrvatskoj. Organizirane aktivnosti centara za socijalni rad javljaju se nešto kasnije u pravcu saniranja teških materijalnih, stambenih i higijenskih uvjeta. Romi u velikim gradovima (doseljenici) prolaze dugi proces prilagođavanja, većina je do danas ostala u siromašnim suburbanim naseljima, a dio (i djeca koja ne polaze školu) bavi se uglavnom prošnjom i sitnom preprodajom. Romi iz plemenske skupine Koritara (sjeverna Hrvatska) gube osnovne prihode od kojih su se uzdržavali, zbog smanjenog interesa za njihove proizvode (drveni predmeti, korita, kace, posude) i nedostatka sirovine. Nisu se, na vrijeme, prilagođavali novim uvjetima, siromaše, a gotovo su prestali međusobni kontakti Roma i lokalnog stanovništva s kojim su ranije trgovali i bili im potrebni. Posljedice za Rome su vrlo ozbiljne: trajna nezaposlenost, povećani kriminalitet, posebno maloljetnička delinkvencija (većinom krađe), asocijalne pojave u obitelji (kvalitativno deficijentne) – alkoholizam, prosjačenje, skitnja, nerad, zanemarivanje odgoja i zlostavljanje djece (Blašković, M. i Magdalenić I. 1990., 66).

Ilustrativni primjer nerazmjera podataka iz popisa stanovništva i stvarnog stanja je Županija međimurska. U Međimurju (prema popisu stanovništva 1991.) živi 1 920 Roma – 28,7 posto ukupne populacije hrvatskih Roma. Prema izvorima Centra za socijalni rad Čakovec, romske obitelji imaju više djece, žive u izdvojenim neurbaniziranim naseljima, bez struje i vode (što je karakteristično i za brojna romska naselja u sjevernoj Hrvatskoj: Sisak – Caprag, Palanjak, Kutina, Drnje, Đur-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 2-3 (46-47),
STR. 251-266

HRVATIĆ, N., IVANČIĆ, S.:
POVIJESNO...

đevac – Stiska...) u improviziranim nastambama. Higijensko, zdravstveno i socijalno stanje je loše, samo osamdesetak Roma je stalno zaposleno, dok ostali žive od socijalnih primanja, nadničarenja i prosjačenja. Na području Međimurske županije, dakle, živi više od 3 000 Roma, jer ih je (prema podacima iz 1995. godine) 2 957 u tretmanu Centra za socijalni rad Čakovec (Tablica 4 – Lajtman, 1995., 12).

➤ TABLICA 4
Broj Roma naseljenih
i evidentiranih
u Međimurju

	Broj romskih obitelji	Broj Roma
Čakovec	2	6
Domašinec	10	43
Donja Dubrava	11	51
Držimurec	82	374
Goričan	14	49
Gornji Kuršanec	11	43
Hlapičina	3	22
Kuršanec	127	537
Kotoriba	63	214
Mursko središće	41	167
Orehovica	67	278
Podturen	26	119
Pribislavec	79	355
Sveta Marija	1	2
Štrukovec	5	15
Trnovec	152	682
<i>Ukupno – Međimurje</i>	<i>694</i>	<i>2 957</i>

Primjer općine Pitomača i okolnih mjesta u Podravini pokazuje realne teškoće u utvrđivanju broja Roma. Naime, na cijelom području Romima se 1991. godine izjasnilo 28 stanovnika (Kloštar Podravski – 4, Pitomača – 16, Šemovci – 8), a podaci iz 1984. i 1997. godine, načinjeni prema procjeni Centra za socijalni rad Đurđevac te pregledom matičnih knjiga, govore o oko 50 romskih obitelji (170 – 200 Roma) samo u naselju Stiska, Đurđevački peski. Oko 350 Roma živjelo je u Kloštru Podravskom, a Pitomača je s 915 Roma bila najveće romsko središte u Hrvatskoj. Stvarni broj Roma na tom relativno malom području Podravine kreće se do 1 500, što je mnogostruko povećanje u odnosu na podatke iz popisa stanovništva (Hrvatić, 1984., 159).

Položaj manjine (nacionalne zajednice) za Rome znači i disperziju na cijelom državnom području, povremene, sezonske migracije zbog obavljanja poslova, život u malim, izoliranim zajednicama u predgrađima ili zasebnim naseljima. Relativno izdvojeni razvoj romskih zajednica uvjetuje snažan (obiteljski, plemenski) osjećaj solidarnosti, uglavnom pasivnu koegzistenciju različitih kultura, nedostatak poštovanja i razumijevanja romske kulture od neroma, ali i izostajanje samopoštovanja Roma.

ZAKLJUČAK

Romska nacionalna zajednica u Republici Hrvatskoj, zbog različitih objektivnih i subjektivnih čimbenika i okolnosti, nije još ostvarila cjelokupni doseg prava prema Ustavu Republike Hrvatske i Ustavnom zakonu o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina. Razlozi su višeznačni: teškoće u određivanju stvarnog broja Roma u Republici Hrvatskoj, pojedinim županijama i općinama (iz čega proizlaze neka specifična manjinska prava – na zastupljenost u predstavničkim tijelima i lokalnoj samoupravi), nedostatne organiziranost i nejedinstvo unutar romske nacionalne zajednice, relativno kasno formiranje i strukturiranje kao nacionalne zajednice (od devedesetih godina), što otvara velike mogućnosti u integralnom cilju – očuvanju nacionalnog identiteta Roma u Hrvatskoj.

Romi, kao sastavni dio hrvatskog korpusa u više od šest stoljeća zajedničkog života nisu (do vremena uspostave Republike Hrvatske) oblikovali i strukturirali svoju nacionalnu zajednicu, a ni realizirali većinu manjinskih prava, posebno u političkom životu, medijima, nakladničkoj djelatnosti, uporabi jezika i pisma, odgoju i izobrazbi, što je uvjetovano povijesnim okolnostima, ali i posebnostima romskog selilačkog načina života i tradicijske kulture.

BILJEŠKE

¹ Stavljanje nekih pojmova u navodnike rabi se u slučaju moguće razlike uobičajenih izraza i kolokvijalnog značenja. Navodnici ne impliciraju, dakle, vrijednosni sud, jedino služe izbjegavanju terminoloških nesporazuma.

² U VII. st. dolazi do raspada indijskih država zbog uspona Arapa – 712. godine osvojili su Sind, a između 1001. – 1027. Pendžab.

³ Ime Romi rabi se kao jedinstveni naziv za sve pripadnike naroda – različitih plemenskih skupina koji danas žive od Indije do svih kontinenata, a imaju zajedničke odrednice nacionalnog identiteta.

⁴ Romi su, kao vrsni poznavatelji kovačkog, potkivačkog i oružarskog obrta kralju Sigismundu bili potrebni u ratovima koje je vodio. Pokroviteljsko pismo (*litteras promotorias*) kralja Sigismunda odnosi se i na veći dio Roma u Hrvatskoj koja se tada nalazila u sastavu Ugarske.

⁵ Još do nedavno mogle su se vidjeti u Slovačkoj, Rumunjskoj, Češkoj, a i Hrvatskoj (neka romska naselja u Međimurju, romsko naselje Stiska – Đurđevački peski, naselje Palanjak kraj Siska) nastambe, kolibe na pola ukopane u zemlju, s gornjim dijelom od ilovače i drveta. Kolibe su pokrivene priručnim materijalom (limom, kartonom), a veličine su 3 x 3,5 m. U njima se nalaze prostirke za spavanje, oskudni "namještaj", ognjište ili peć. U takvoj se kolibi odvijao sav obiteljski život u kojem sudjeluje i više generacija i mnoštvo djece. Razina i higijena stanovanja bile su vrlo niske, kao i u čergama, gdje se spava u kolima ili šatorima. Uz takav način života, često "zanimanje" je prošnja, skupljanje plodova i otpada (Davidovej, 1993., 10).

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 2-3 (46-47),
STR. 251-266

HRVATIĆ, N., IVANČIĆ, S.:
POVIJESNO...

⁶ Romi se prvi put spominju u Hrvatskoj 5. studenog 1362. godine. "Egipćani" Vlaho i Vitan dali su u zalog zlataru Radenu Bratoslaviću 8 velikih srebrnih remena (pojaseva). Budući da je riječ o trgovačkom spisu, možemo pretpostaviti kako su Romi već tada bili i stanovnici Dubrovnika. *Monumenta Ragusina*, III., 1895. str. 242 (Vukanović, 1983., 23).

⁷ Najveće koncentracije Roma u Hrvatskoj su u Čakovcu (bivša općina) – 1 920, Zagrebu – 1 105, Puli – 575, Rijeci – 445, Belom Manastiru – 381, Varaždinu – 245, Osijeku – 221, Slavonskom Brodu – 208, Vinokovcima – 194, Koprivnici – 187..., a Romi prebivaju u 67 općina u Republici Hrvatskoj. (***: (1992.), *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava. Dokumentacija 881.*, Zagreb, Republički zavod za statistiku).

LITERATURA

Acton, T. (1981), *Gypsies*, London, Macdonald.

Alfaro, A.G. (1994), *The Great Gypsy Round-Up*, Toulouse, Gypsy Research Centre, CRDP, Midi-Pyrénées.

Balent, J. (1990), Romsko pitanje sa socijalnog aspekta, *Međimurje, Čakovec*, 17:73-80.

Barthélémy, A. (1990), Vocation et Mission des Tsiganes dans le Monde et dans l'Eglise. U: *People on the move* (str. 34-61), Vatican, Consilium de Spiritualium Migrantium atque Itinerantium Cura.

Bartosz, A. (1994), *Nie bój sie cygana*, Sejny, Pogranicze.

Bastienier, A. (1991), Soziologische Betrachtung zum Migrationsproblem: seine Bedeutung für die Staaten, für Europe, für die Kirche. U: *Neue Einwanderungen: der Glaube der Zigeuner in der Bewährung* (separat-str. 1-9), Merkssem, Comité Catholique International pour les Tsiganes.

Bhalla, A. (1994), Seroanthropology of Roma (Gypsies), *Roma, Chandigarh*, 41:48-50.

Blašković, M. i Magdalenić, I. (1990), Kriminalitet, *Međimurje, Čakovec*, 17:63-69.

Bogdan, V. (1994), Romi na putu za sutra, Romano akharipe – *Glas Roma*, Zagreb, 1:4-5.

Clébert, J. P. (1967), *Cigani*, Zagreb, Stvarnost.

Davidovej, E. (1993), Spôsob bývania Romov, *Roma*, Bratislava, 4:5-10.

Devi Rathore, B. (1996), A comparative study of some aspects of the socio-economic structure of Gypsy/Ghor communities in Europe and in Andhra, Pradesh, India, *European Journal of Intercultural Studies*, Hilversum, 6(3):15-23.

Đurić, R. (1988), *Cigani sveta*, Beograd, Jugoslovenska revija.

Fraser, A. (1992), *The Gypsies*, Oxford & Cambridge, Blackwell.

Hrvatić, N. (1984), Romi na području općine Đurđevac. U: *Podravski zbornik* (str. 159-167), Koprivnica, Centar za kulturu Koprivnica.

Hrvatić, N. (1996), Romi u interkulturalnom okružju, *Društvena istraživanja*, Zagreb, 5 (25-26): 913-933.

Hudrovich, P. (1995), The right to respect for Gypsy identity and the demands imposed by a multi-ethnic society. U: *Zingari Oggi – Tra stro-*

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 2-3 (46-47),
STR. 251-266

HRVATIĆ, N., IVANČIĆ, S.:
POVIJESNO...

ria e Nuove Esigenze Pastorali (str. 241-245), Vatican, Pontifical Council for the Pastoral Care of Migrants and Itinerant People.

Ivančić, S. (1995), O tradiciji Roma, *Romano akharipe-Glas Roma*, Virovitica, 4: 8-9.

Jovanović, I. (1993), *Aus unserer Geschichte*, Romano centro, Wien, 2: 12-13.

Katunarić, V. (ed.) (1997), *Multicultural reality and perspectives in Croatia*, Zagreb, Interkultura.

Kenrick, D. i Puxon, G. (1972), *The Destiny of Europe's Gypsies*, London, Chatto-Heinemann.

Kenrick, D. (1994), *Gypsies: From India to the Mediterranean*, Toulouse, CRDP Midi-Pyrénées.

Lajtman, J. (1995), Romi – specifičan problem Županije međimurske, *Romano akharipe – Glas Roma*, Virovitica, 4:12.

Liégeois, J. P. (1987), *Gypsies and Travellers*, Starsbourg, Council of Europe.

Liégeois, J. P. (1994), *Roma, Tsiganes, Voyageurs*, Strasbourg, Conesil de l'Europe.

Lindra, G. (1995), A cigányok történetéhez, *Rom som*, Budapest, 2(2):20-21.

Matasović, J. (1928), *Cigani u doba terezijanstva i jezefinizma*, Zagreb, Narodna starina.

Petrović, Đ. (1975), Cigani u srednjovekovnom Dubrovniku. U: *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu XIII sv. I.* (str. 123-145), Beograd, Filozofski fakultet.

Petrović, Đ. (1976), Društveni položaj Cigana u nekim jugoslovenskim zemljama u XV. i XVI. veku, *Jugoslovenski istorijski časopis*, Beograd, 1-2: 45-64.

*** (1992), *Popis stanovništva, domaćinstva, stanova i poljoprivrednih gospodarstava*, Zagreb, Republički zavod za statistiku.

Posavec, K. (1996), Odgoj i izobrazba Roma – Prema demokratizaciji i interkulturalnom učenju, *Nevo drom – Novi put*, Zagreb, 1: 24-25.

Riggs, F. W. (1991), Ethnicity, Nationalism, Race, Minority: A Semantic/Onomastic Exercise (part two), *International Sociology*, 6(4): 443-463.

*** (1994), *Statistički ljetopis hrvatskih županija*, Zagreb, Državni zavod za statistiku.

*** (1995), *Statistički ljetopis*, Zagreb, Državni zavod za statistiku.

Taradi, J. (1990), Dolazak u Međimurje, *Međimurje*, Čakovec, 17: 27-28.

Uhlik, R. (1957), O denominacijama kod Cigana, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, Istorija i etnografija, sv. XII: 133-135.

Uhlik, R. (1966), Iz ciganske onomastike. Plemenska imena i narečja Cigana, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, Sarajevo, sv. X: 51-69.

Vukanović, T. (1983), *Romi (Cigani) u Jugoslaviji*, Vranje, Nova Jugoslavija.

Wood, M.F. (1973), *In the life of romany Gypsy*, London, Routledge and Kegan Paul.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 2-3 (46-47),
STR. 251-266

HRVATIĆ, N., IVANČIĆ, S.:
POVIJESNO...

The Historical and Social Characteristics of Gypsies in Croatia

Neven HRVATIĆ
Faculty of Philosophy, Zagreb

Suzana IVANČIĆ
Gypsy Education Community – Intercultural Society, Zagreb

Gypsies in Croatia are a historical autochthonous minority with clearly defined determinants of ethnic identity and specific cultural, artistic and traditional achievements. The results of the scientific research project "The social and developmental position of Gypsies in Croatia" carried out by the Institute of Social Sciences Ivo Pilar from Zagreb (1998-1999), indicated through a historical analysis of Gypsy migrations the specific socio-cultural position of Gypsies in Croatia from the past (first mentioned in Dubrovnik in 1362) until today. The lifestyle and migrations of Gypsies, although containing certain comparative advantages (dynamics, adaptability, connection between the working and living community), are often burdened by processes of isolation and assimilation in a broader as well as narrower environment. Gypsy (tribal) groups living nomadic lives or in isolated settlements have to a greater extent managed to preserve their ethnic identity. The expressed disproportion between the number of Gypsies in the census and their actual number is characteristic of the European (and Croatian) context. The national community of Gypsies in Croatia (6,695 Gypsies according to data from the 1991 census) has not been fully established, the cause of which lies in the dispersion of Gypsies throughout the whole territory of the Republic of Croatia, but also in the specifics determined by affiliation to different tribal groups, beliefs, economic status, types of occupation and dialects of the Gypsy language, moving towards a better understanding and appreciation of Gypsy culture on the part of non-Gypsies.

Geschichtlich-soziale Merkmale der Zigeuner in Kroatien

Neven HRVATIĆ
Philosophische Fakultät, Zagreb

Suzana IVANČIĆ
Roma-Erziehungsgemeinschaft – Interkultureller Verband, Zagreb

Die Zigeuner in Kroatien sind eine historisch autochthone Minderheit mit einer eindeutig bestimmbarer ethnischer Identität und besonderen kulturellen, künstlerischen und traditionsbedingten Leistungen. Die Ergebnisse des wissenschaftlichen Forschungsprojekts »Gesellschafts- und Entwicklungslage der Roma in Kroatien«, das vom Ivo-Pilar-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 2-3 (46-47),
STR. 251-266

HRVATIĆ, N., IVANČIĆ, S.:
POVIJESNO...

Institut für Gesellschaftswissenschaften in Zagreb (1998–99) durchgeführt wurde, verweisen auf die spezifische sozio-kulturelle Lage der Zigeuner hierzulande von der Vergangenheit (erstmalige Erwähnung in Dubrovnik 1362) bis auf den heutigen Tag. Die Lebensweise und der Hang zum Wanderleben weisen zwar einige komparative Vorzüge auf (Dynamik, Anpassungsfähigkeit, Verbindung von Arbeits- und Lebensgemeinschaft), sind jedoch oft auch von Isolations- und Assimilationsprozessen im weiteren und engeren Lebensumfeld belastet. (Sippen-)Verbände, die ein Wanderleben führten oder in abgelegenen Gegenden wohnten, konnten ihre ethnische Identität in höherem Maße bewahren. Die angeführte Disproportion zwischen der Zahl von in Volkszählungen erfassten Roma und der wirklichen Zahl ist charakteristisch für den europäischen (und den kroatischen) gesellschaftlichen Kontext. Die Volksgemeinschaft der in Kroatien lebenden Zigeuner (6695 Roma laut Volkszählung aus dem Jahre 1991) ist nicht endgültig unreißenbar, was u.a. durch die Dispersion dieser Bevölkerungsgruppe auf dem gesamten Territorium der Republik Kroatien bedingt ist, ebenso aber auch durch Spezifika, die zurückgehen auf die Zugehörigkeit zu verschiedenen Stammes- und Glaubensgemeinschaften, auf den wirtschaftlichen Status, den ausgeübten Beruf und den gesprochenen Dialekt. Notwendig ist in Zukunft ein besseres Verständnis und die Anerkennung der Lebenskultur der Zigeuner vonseiten der übrigen Gesellschaftsmitglieder.